

จุดเด่นในงานสถาปัตยกรรมอีสาน

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล

สถาปัตยกรรมเป็นอินทรีย์ชีวิต ที่เนื่องในปรากฏการณ์การพัฒนาของสภาพแวดล้อม วัฒนธรรมวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของการตั้งถิ่นฐานชุมชนในระดับต่าง ๆ

ฉะนั้นจุดเด่นในงานสถาปัตยกรรม จึงเป็นลักษณะเฉพาะของรูปชีวิตที่ดำรงอยู่ตามกรณีแวดล้อมหนึ่ง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ทั้งที่เป็นเงื่อนไขในปัจจุบันและผลที่ส่งมาจากอดีต ในลักษณะของเนื้อหา เวลา สถานที่ต่าง ๆ กันไป ดังนั้นถ้าจะใช้ความหมายความเข้าใจข้างต้นมาเป็นตัวนำพิจารณาจุดเด่นของงานสถาปัตยกรรมอีสานแล้ว (ภูมิภาค ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม) ก็มีสิ่งที่น่าสนใจอยู่สองประการคือ

1. รูปแบบและเนื้อหาของสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม

2. การสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมร่วมสมัยกับแบบแผนของงานสถาปัตยกรรมประเพณี

1. รูปแบบและเนื้อหาของสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม

สถาปัตยกรรมแบบประเพณีของอีสาน จะมีแบบ

แผนอย่างเดียวกันกับที่เป็นอยู่ในประเทศไทย โดยทั่วไป คือ

ก. แบบประเพณีนิยมต้นรากวัฒนธรรมอินเดีย

ข. แบบประเพณีพื้นเมืองดั้งเดิม

ก. แบบประเพณีนิยมต้นรากวัฒนธรรมอินเดีย

เป็นงานสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมที่ประณีตทั้งทางด้านความคิด สติปัญญาและฝีมือของชุมชน ในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากแหล่งอารยธรรมในอินโดจีน และที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนการเข้ามาของวัฒนธรรมและเทคโนโลยีจากโลกตะวันตก งานสถาปัตยกรรมประเภทนี้จะมีสามสายสกุลช่างที่สำคัญ ในระหว่างช่วงเวลาประมาณตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-12 จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 24 คือ

ก. สายสกุลช่างแบบอารยธรรมเขมร

ข. สายสกุลช่างแบบอารยธรรมทวารวดี

ค. สายสกุลช่างแบบไทยอีสาน

ก. สายสกุลช่างแบบอารยธรรมเขมร

เป็นงานสถาปัตยกรรมในสายวัฒนธรรมฮินดู พุทธศาสนา ส่วนใหญ่จะเป็นปราสาทแบบเขมรที่ใช้วัสดุ อิฐ หินและศิลาแลงเป็นวัสดุหลัก มีคติการออกแบบที่เนื่องมาแต่คติจักรวาลของวัฒนธรรมทั้งสอง รวมทั้งเทคนิควิทยาการก่อสร้างที่ถ่ายทอดมาจากเขมรอินโดจีนโดยตรง อย่างไรก็ตามการออกแบบของสายสกุลช่างเขมรอีสานก็มีต้นคิดของตนเอง โดยใช้ต้นแบบจากเขมรอินโดจีนเป็นกรอบโครงการสร้างสรรค์เบื้องต้นเท่านั้น มิได้ลอกเลียนต้นแบบมาใช้ทั้งหมด ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่สำคัญๆ คือ

1. ปราสาทภูมิโพน

ปราสาทภูมิโพน (บ้านตม อ.สังขะ สุรินทร์) มีปราสาทกับวิหารอิฐอยู่คู่เคียงกัน แต่วิหารนั้นถูกทำลายไปแล้ว คงเหลือแต่ปราสาทอิฐขนาดใหญ่ที่สร้างราวต้นพุทธศตวรรษที่ 13 แผนผังจัตุรัสแบบปราสาทเขมรสมัยก่อนพระนครหลวง แต่จะมีความเรียบง่ายกว่าปราสาทเขมรอินโดจีนในช่วงเวลาเดียวกัน มีท่วงท่าที่สง่างามในแบบของสกุลช่างอีสานเอง (รูปที่ 1) ด้านผนังทับในแต่ละด้านจะใช้ซุ้มปราสาทขนาดใหญ่เต็มผนัง ในลักษณะขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมมิใช่เป็นเพียงองค์ประกอบประดับหรือตกแต่งเท่านั้น

(รูปที่ 2) ซึ่งต่อมาก็คจะพัฒนาเป็นประตูปลอมของปราสาทแบบเขมรทั่วไป

นอกจากองค์ปราสาทที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมในแบบของตนเองแล้ว ทับหลังของวิหารปราสาทภูมิโพนก็เป็นงานศิลปกรรมแบบไพรมง (ราว พ.ศ. 1200-1250) ที่มีแบบผิดแผกไปจากของเขมรอินโดจีน มีความสัมฤทธิ์ผลทางการสร้างสรรค์สูง จนจัดได้ว่าเป็นงานศิลปกรรมที่มีคุณค่ามากขึ้นหนึ่งในแบบสายสกุลช่างนี้ (รูปที่ 3)

2. ปราสาทเมืองต่ำ (ฝั่งที่ 1)

ปราสาทเมืองต่ำ (อ. ประโคนชัย บุรีรัมย์) เป็นปราสาทที่มีแผนผังขนาดใหญ่ โดยเน้นการใช้ระยะทอดของที่ว่างในระบบมีคดล้อม ซึ่งได้สัดส่วนกับองค์ประกอบโครงสร้างผังขนาดเล็ก อาทิเช่น โคปุระ ระเบียงคต กำแพง และสระน้ำ เป็นโครงสร้างที่ว่างในแนวราบมีความสง่างามอย่างหมด ซึ่งเป็นความสำเร็จผลในการออกแบบของสกุลช่างท้องถิ่นในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 (แบบบาปวนตอนต้น) เป็นอย่างสูง

ตามปรกตินั้น คติการออกแบบผังของปราสาทเขมรจะถือคติจักรวาลและเขาพระสุเมรุเป็นหลัก ฉะนั้นผังอาคารจึงมักมีเค้าโครงของโครงสร้างผังในรูปกายภาพที่คล้ายคลึงกัน หรือมีการพัฒนาต่อเนื่องกันอย่างเห็นได้ชัด แต่ใน

กรณีของปราสาทเมืองต่ำนี้ ถึงแม้ว่าจะใช้โครงสร้างผังแบบที่มีคดล้อมสองชั้นในแบบของปราสาทเขมรในช่วงเวลานี้ทั่วไปก็ตาม แต่สถาปนิกผู้ออกแบบปราสาทเมืองต่ำ ก็ได้เนรมิตสัญลักษณ์ขึ้นใหม่ โดยนำเอาสระน้ำรูปหกเหลี่ยมจากมาวางล้อมระเบียงคดไว้ในระหว่างช่วงว่างของคดทั้งสอง ซึ่งเป็นมิติใหม่ในการออกแบบผังสถาปัตยกรรมแบบเขมร ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของภูมิจักรวาลในคติฮินดูโดยตรง (รูปที่ 4)

อย่างไรก็ดี ตามการศึกษาที่ผ่านมาพบว่ามีการใช้ระบบสัญลักษณ์อย่างซับซ้อน ซ้อนเงื่อนไข ทั้งในระบบของหลักการทางสถาปัตยกรรมและรูปสัญลักษณ์ในองค์ประกอบ ฉะนั้น มิติสัญลักษณ์ของปราสาทเมืองต่ำจึงคงจะมีใช่เป็นเพียงแต่คติจักรวาลและเขาพระสุเมรุแต่เพียงระนาบเดียว แต่จะมีความหมายสัญลักษณ์ในข่ายโครงของคติฮินดูอื่น ๆ ซ้อนอยู่ด้วย

นอกจากนี้ฝีมือช่างสลักหินในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมทุกส่วนก็ทำอย่างประณีตบรรจง มีคุณค่าทางศิลปกรรมในระดับสูง

3. ปราสาทหินพิมาย อ.พิมาย นครราชสีมา (ผังที่ 2)

ปราสาทหินพิมายเป็นปราสาทที่มีขนาดใหญ่ (213.41 × 269.06 ตารางเมตร) สร้างระหว่าง พ.ศ. 1625-1650 หรือราวช่วงต้น

สุดของสถาปัตยกรรมแบบนครวัด (พ.ศ. 1650-1700) เป็นผังอาคารที่ใช้คดสองชั้นแบบปราสาทเมืองต่ำ คดด้านนอกเป็นกำแพงหินสูง มีโคปุระทิศขนาดใหญ่ คดด้านในเป็นระเบียงคดรูปสี่เหลี่ยมค่อนจัตุรัส องค์ปราสาทประธานเป็นปราสาทแบบมีมณฑปอยู่ด้านหน้า มีแผนผัง รูปทรง สัดส่วน และผังคติสัญลักษณ์ (การวางตำแหน่งทับหลัง-หน้าบัน) ที่ลงตัวสมบูรณ์ (รูปที่ 5) ซึ่งเป็นการพัฒนาต่อมาจากปราสาทพนมวันโดยตรง (พ.ศ. 1625)

มีข้อสังเกตว่า ตามปรกตินั้น สถาปนิกจะวางผังปราสาทหันหน้าออกทางทิศตะวันออกเสมอ แต่ในกรณีของปราสาทหินพิมายนั้นจะหันหน้าอาคารออกทางทิศใต้ จึงมีข้อสันนิษฐานไปต่าง ๆ นานา ซึ่งอันที่จริงแล้วเป็นคติการออกแบบที่ยึดถือแกนจักรวาลในระบบที่ต่างกัน กล่าวคือผังที่หันหน้าออกทางทิศตะวันออกจะเป็นแนวแกนจักรวาลที่ใช้ดวงอาทิตย์เป็นเกณฑ์วัด แต่ในส่วนของระบบแกนเหนือ-ใต้นั้นจะเป็นแกนจักรวาลที่ใช้วัดจากตำแหน่งของดาวเหนือตามคติของฮินดู และการวางแนวทิศของผังอาคารแบบนี้ก็จะสัมพันธ์กับคติการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร และการกลับมาโปรดสัตว์ของพระโพธิสัตว์ในลัทธิของพุทธมหายาน นิกายวัชรยานอันเป็นลัทธิของปราสาทหินพิมาย และคงจะด้วยเหตุนี้เองที่ระบบการออกแบบผังของอาคารทั้งหมดจะ

ออกจากจุดศูนย์กลางของเรือนธาตุปรารงค์ประธาน ซึ่งเป็นจุดกำเนิด (matrix) ของโครงสร้างผังทั้งหมดเสมือนหนึ่งเป็นจุดกึ่งกลางของศรีจักรในลัทธิตันตรายาน

ฉะนั้นถึงแม้ว่าผู้ออกแบบผังจะยึดถือหลักการในระบบแกนแบบสมมาตรของคติเดิมอยู่ แต่เมื่อใช้จุดกำเนิดจากกลางเรือนธาตุปรารงค์ประธานเสียแล้ว ตำแหน่งจุดกลางด้านเดิม (cardinal point) ซึ่งอยู่ในระบบสมมาตรจริง ๆ ก็จำเป็นต้องขยับขึ้นสูงไปทางเหนือตามข้อกำหนดที่เกิดขึ้นใหม่

อย่างไรก็ตาม สถาปนิกก็มีความสามารถในการแก้ปัญหาเป็นอย่างดี โดยการสร้างดุลยภาพแบบพลวัต ที่นำเอาสระน้ำรูปกากบาทมาเชื่อมระหว่างช่วงลานที่ว่างของโคปุระหน้าในแนวด้านนอก แล้วเพิ่มชานชลาขนาดเป็นชานเข้าต่อจากโคปุระด้านนอกออกไปอีก

นอกจากนี้ก็ยังมีการจัดองค์ประกอบสัญลักษณ์ อาทิเช่น ทับหลังที่จัดให้แบบ เนื้อหาที่เข้ากับหลักการออกแบบทางสถาปัตยกรรมและหวังมิติตามลัทธิความเชื่ออย่างลึกซึ้ง

แบบของปราสาทหินพิมายก่อกำเนิดขึ้นมาจากอัจฉริยภาพอันสูงเด่นของสกุลช่างเขมรอีสานกับพุทธบัญญัติอันลึกซึ้งของสถาบันศาสนา ความสมบูรณ์เช่นนี้เองที่เป็นตัวแบบที่ส่งให้การพัฒนาการที่ออกมาเป็นปราสาทนครวัด

อันเป็นปราสาทที่ใหญ่ที่สุดและงดงามที่สุดในอารยธรรมเขมร

ข. สายสกุลช่างอารยธรรมแบบทวารวดี

สถาปัตยกรรมสายสกุลช่างทวารวดี เป็นรูปชีวิตของชุมชนในคติพุทธศาสนาหินยานในแถบลุ่มแม่น้ำชี แต่งานบางส่วนก็กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในอีสาน งานสถาปัตยกรรมในสกุลช่างจะเป็นโบสถ์ และโบสถ์ที่เป็นรูปอาคาร

ตามการศึกษาของนักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ศิลป์พบว่า โบสถ์หินทรายที่มีขนาดต่าง ๆ กันเหล่านี้มีหน้าที่ใช้สอยในลักษณะใหญ่ ๆ คือ ถ้าเป็นโบสถ์ขนาดใหญ่มาก (ประมาณตั้งแต่ 2.00 ม.เศษขึ้นไป) ตัวโบสถ์เองจะทำหน้าที่เป็นเจดีย์ ซึ่งอาจจะเป็นโบสถ์ที่มีรูปทรงเป็นกลีบบัวตั้งอยู่บนฐานบัวทรงเหลี่ยม มีรูปเจดีย์ยอดเป็นปัลลิวตั้งอยู่บนฐานหมอนน้ำศักดิ์สิทธิ์กลางสันหน้าโบสถ์ เช่นที่พบ ณ บ้านตาดทอง ยโสธร (รูปที่ 6)

หน้าที่ของโบสถ์อีกประเภทหนึ่ง จะใช้ตั้งล้อมที่ว่างศักดิ์สิทธิ์เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ตามการศึกษาของผู้เขียนเองพบว่ามีตัวอย่างอยู่ที่อำเภอคอนสวรรค์ ชัยภูมิ ส่วนโบสถ์ประเภทที่เป็นเสาหลักนั้นพบว่าส่วน

หนึ่งจะใช้เป็นหลักเสมา เพื่อสร้างเสมามณฑลของโบสถ์ในพุทธศาสนา อาทิเช่นโบสถ์ที่เมืองฟ้าแดด เป็นต้น

อย่างไรก็ตามรูปลักษณ์นั้นมิใช่มีแต่รูปเจดีย์แบบต่างๆ เท่านั้น ไบเสมาบางกลุ่มที่ได้มาจากพื้นที่ในเขตจังหวัดนครราชสีมา ที่มีแบบลายเป็นลายผักกูดก้านเมฆ (ปัจจุบันเก็บไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิมาย นครราชสีมา) แบบแผนของโครงสร้างลายจะเป็นคติปัทมมุล (รากเง่าแห่งชีวิต) และบางส่วนจะเป็นคติของพรหมมุลที่อยู่เหนือวงโค้งสามหยีบ (trifoil arch) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ (รูปที่ 7)

จุดเด่นอีกส่วนหนึ่งในกลุ่มไบเสมานี้คือการสลักภาพเรื่องราวในพุทธประวัติและพุทธนิทานเรื่องชาดกต่าง ๆ (รูปที่ 8) ไว้จำนวนมากด้วย อาทิเช่นกลุ่มของเมืองฟ้าแดด ภาพสินธุ์ กลุ่มอำเภอคอนสวรรค์ กลุ่มหมู่บ้านกุดโจ้ว จังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น

ไบเสมาในภาคอีสานนั้น เป็นคติเฉพาะภูมิภาค ยังไม่พบในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคกลาง มีแต่บางส่วนในดินแดนกั้นชนระหว่างภูมิภาคทั้งสอง เช่นที่เมืองศรีเทพในลุ่มแม่น้ำป่าสักเท่านั้น เข้าใจกันว่าคติไบเสมานี้สืบทอดมาจากคติหินตั้งของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ซึ่งคงจะพัฒนาอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11, 12-15, 16

งานสถาปัตยกรรมที่เป็นรูปอาคารนั้น เท่าที่พบมีที่เมืองฟ้าแดด ภาพสินธุ์ดังกล่าวมาแล้วและที่อุ้มฉุย เมืองคันธารวิสัย มหาสารคาม อาคารทั้งสองจะหันหน้าออกทางทิศใต้แบบเดียวกันกับอาคารแบบทวารวดีภาคกลางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และมีแผนผังที่คล้ายคลึงกัน ที่ย่อมุมส่วนหน้าคล้ายมีมุข แล้วย่อมุมส่วนหลังในลักษณะของห้องคูหาประดิษฐานสิ่งเคารพ แบบโบสถ์วิหารในสถาปัตยกรรมล้านนา

การก่อสร้างใช้อิฐปริมาตรขนาดใหญ่ ใช้อิฐหนึ่งแผ่นเป็นมาตรฐานของหน่วยพิภัก อันเป็นหลักการออกแบบและก่อสร้างของสกุลช่างสายนี้ทั่วไปในประเทศไทย

ก. สายสกุลช่างแบบไทยอีสาน

สถาปัตยกรรมแบบสกุลช่างไทยอีสาน ได้พัฒนาขึ้นหลังพุทธศตวรรษที่ 18 เมื่อโลกจักรวาลของวัฒนธรรมเขมรได้สลายตัวไปจากภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แล้วพัฒนาต่อมาจนถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ในรูปแบบหัวเมืองของศูนย์กลางอำนาจส่วนกลางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และสัมพันธ์กับศูนย์กลางอำนาจทางล้านช้าง ทั้งในแง่ศิลปวัฒนธรรม การเมืองอย่างใกล้ชิด

อย่างไรก็ตามการพัฒนาการในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 19-20, 21 ก็มีช่วงว่างที่เป็นปัญหาทั้งในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เพราะหลังจากการสลายตัวของวัฒนธรรมแบบเขมรไปแล้ว ก็ยังมีการพัฒนาการอยู่ในชุมชนบางส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตนครราชสีมาและชัยภูมิ หลังจากนั้นก็ดูราวกับว่าวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหยุดชะงักไปเฉยๆ ปรากฏเมื่อล่วงเข้ามาในสมัยอยุธยาตอนกลางแล้ว จึงมีงานที่เป็นถาวรวัตถุขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง งานสถาปัตยกรรมในช่วงนี้จะเป็นแบบที่รับอิทธิพลมาจากศูนย์กลางอำนาจจากอยุธยา กับล้านช้างและต้นคิดประดิษฐ์ของสกุลท้องถิ่นเอง ตามสภาพการณ์ทางภูมิศาสตร์ การเมืองประกอบกันไป ดังมีตัวแบบที่ขอยกมาให้พิจารณาสัก 5 ตัวแบบใหญ่ๆ คือ

1. โบสถ์ วัดบึง นครราชสีมา (รูปที่ 9)

โบสถ์หลังนี้เป็นงานสกุลช่างอีสาน-อยุธยา ที่ดีที่สุดเท่าที่เหลืออยู่ ทั้งแบบสถาปัตยกรรมและใบเสมามีอิทธิพลของสกุลช่างอยุธยาตอนกลาง ราวประมาณหลังสมัยพระเจ้าปราสาททอง พระนารายณ์ (พ.ศ. 2132-2231) เป็นอาคารที่ใช้ระเบียบแบบอยุธยา ฝีมือการออกแบบและการสลักหน้าบันจัดว่าอยู่ในเกณฑ์ดี ส่วนในใบเสมานั้นยังมีจิตวิญญาณของ

สกุลช่างท้องถิ่นที่เนื่องในวิญญูณแบบเขมรอย่างลึกซึ้ง แสดงให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมสายเขมรที่ยังคงดำรงอยู่ในสังคมในช่วงนั้น

2. หอไตร วัดทุ่งศรีเมือง อุบลราชธานี (รูปที่ 10)

หอไตรวัดทุ่งศรีเมือง เป็นอาคารไม้เก่าที่สร้างอยู่กลางสระน้ำ เป็นสถาปัตยกรรมไม้แบบไทยอีสานที่เพียบพร้อมด้วยสถาปัตยกรรมสูงสุดที่เหลืออยู่ในขณะนี้ เป็นงานประณีตสถาปัตยกรรมชั้นสูงที่เกื้อหนุนกันระหว่างสายวัฒนธรรมอีสาน-ล้านช้าง กับแบบแผนอย่างสกุลช่างอยุธยาภาคกลาง โดยส่วนรวมแล้วเป็นความเพรียวงามแบบดอกบัวสดดุษฎีที่เป็นสัญลักษณ์สุนทรียภาพของภูมิภาคอย่างแท้จริง

3. โบสถ์ วัดทุ่งศรีเมือง อุบลราชธานี (รูปที่ 11)

ระเบียบทางสถาปัตยกรรมของวิหารหลังนี้ ส่วนหนึ่งจะเป็นระเบียบของงานประณีตชั้นสูงแบบหอไตรไม้ที่อยู่ข้างเคียง เกื้อหนุนกับแบบสถาปัตยกรรมของรัตนโกสินทร์ตอนต้น รวมเป็นเนื้องานเดียวกันอย่างสนิทสนม อย่างไรก็ตามสถาปนิกผู้ออกแบบก็สร้างวิหารหลังนี้ในรูปลอยเทียรไปตามจินตภาพของตนเอง โดยการยกฐานอาคารให้สูงกว่าปกติ เน้นการขีดของมุขหน้าขึ้น แล้วเสริมด้วยการยกลานรอบกำแพงแก้ว

ให้สูงขึ้นมาจากพื้นลานวัดธรรมดา และเน้นถ้อยความอย่างมั่นคงโดยเสากำแพงแก้วแบบปลีพุ่มย่อไม้ ตามมุมกำแพงกับหัวบันไดด้านทางขึ้นทั้งสองด้าน

4. พระธาตุศรีสองรักย์ อ. ด่านซ้าย เลย (รูปที่ 12)

พระธาตุองค์นี้ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แห่งกรุงศรีอยุธยาและไชยเชษฐาแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุตได้ร่วมพระทัยสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2103 เพื่อเป็นหลักเขตบั้นแดนในสมัยนั้น นอกจากคุณค่าทางประวัติศาสตร์การเมืองข้างต้นนี้ พระธาตุศรีสองรักย์ยังเป็นเจดีย์ตัวแบบพื้นเมืองอีสานที่งดงามมากที่สุดเจดีย์หนึ่ง เป็นทรงเจดีย์ที่เปล่งคุณค่าแบบปลีพุ่มอย่างเสากำแพงแก้วโบสถ์วัดทุ่งศรีเมือง มีความมั่นคงในส่วนฐาน และท่วงทำนองแผ้วพริ้วในส่วนยอด

ลักษณะความรู้สึกของทรงเจดีย์แบบนี้ จะเห็นได้จากแบบเจดีย์ในใบเสมาสายสกุลช่างทวารวดี บางส่วนด้วย

5. แบบวิหาร (ร้าง) วัดพระธาตุพนม (รูปที่ 13)

อาคารแบบนี้ เป็นงานในช่วงหนึ่ง ณ พื้น ที่หนึ่งในชุมชนอีสานย่านติดฝั่งแม่น้ำโขง เป็นแบบประเพณีเดิมที่ผสมผสานกับระเบียบของอาคารพื้นเมืองแบบตะวันตกที่เข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยการล่าอาณานิคมของ

มหาอำนาจตะวันตก แบบอาคารทรงดึกที่เข้ามา ในระยะนี้ เป็นสุนทรียภาพอันใหม่ที่ชุมชนใน ย่านดังกล่าวมีความชื่นชมร่วมกัน ฉะนั้นช่างพื้นเมืองหรือผู้อยู่ปถัมภ์จึงนำแบบเข้ามาใช้ใน ชุมชนใหญ่ แต่โดยที่เป็นอาคารทางศาสนา ระเบียบประเพณีนิยมเดิมจึงยังแข็งแกร่งอยู่ การเข้ามาสวมของระเบียบใหม่จึงเข้ามาในลักษณะ ของอาคารใหม่ที่สวมใส่ให้กับโครงร่างเก่า ใน ระเบียบของอาคารทรงดึกตะวันตกพื้นเมืองทอน ส่วน

ข. แบบประเพณีพื้นเมือง

สถาปัตยกรรมแบบพื้นเมืองอีสาน เป็นรูปชีวิต ในเขตวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งในส่วนที่เป็น ชุมชนเมืองกับชนบทในพื้นที่ สำคัญอยู่สองแห่งคือ แอ่งสกลนครและแอ่งโคราช ฉะนั้นสถาปัตยกรรมพื้นเมืองอีสาน จึง มีทั้งส่วนที่เป็นส่วนร่วมกันในโครงสร้างใหญ่ ของภูมิภาคตามสภาพการณ์ทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมและการเมือง ทั้งยังมีลักษณะเฉพาะใน กรอบใหญ่ของแอ่งทั้งสองดังกล่าวด้วย อย่างไรก็ตามก็ยังมีกลุ่มเฉพาะที่เกิดจากสภาพการณ์ของ วัฒนธรรมชุมชนเป็นกรณี ๆ ไป

โดยส่วนรวมแล้ว สถาปัตยกรรมพื้นเมืองอีสาน จะมีอยู่สามประเภทใหญ่ ๆ คือ 1. เรือนพักอาศัย 2. เรือนค้า และ 3. อาคารทางศาสนา

1. เรือนพักอาศัย

ส่วนใหญ่จะเป็นงานสถาปัตยกรรมพื้นเมือง ในหมู่บ้านชนบท มีทั้งแบบที่เป็นเรือนเครื่องผูกและเรือนไม้จริง เรือนเครื่องผูกนั้น ใช้ไม้ไผ่เป็นวัสดุหลัก หลังคามุงด้วยตับแฝก ระบบการก่อสร้างใช้ผูกด้วยตอก เนื้อที่ใช้สอยมีสัดส่วนปริมาณจำกัด แต่ก็สัมพันธ์กันอย่างมีระบบทั้งในระบบระนาบเดียวกัน และการยกระดับอย่างระบบของเรือนประเภทนี้ที่ทำกันอยู่ทั่วประเทศไทย ฉะนั้นจึงเป็นแบบที่คล้ายคลึงกันในสองภูมิภาคของอีสาน ดังพบที่จังหวัดสกลนคร (รูปที่ 14) และอุบลราชธานีเป็นต้น

อีกประเภทหนึ่งคือเรือนไม้จริง ซึ่งมักจะสร้างรวมกันอยู่เป็นหมู่บ้านแบบกระจุก ในแอ่งโคราชโดยทั่วไป แพนผังของตัวเรือนจะคล้ายคลึงกับของเรือนเครื่องผูก มีห้องนอน ครวไฟ แต่ได้เพิ่มชานนอกขึ้นมาอีกส่วนหนึ่ง ยกได้สูงสูงเพื่อใช้ประโยชน์การทำหัตถกรรมหรือเลี้ยงสัตว์ การยกได้สูงพื้นสูงขึ้นเช่นนี้จึงต้องใช้บันไดไว้ขึ้นลง บันไดของเรือนอีสานจะเป็นโครงสร้างไม้อิสระ ไม่ติดอกติดตายกับตัวเรือน จึงผลักออกหรือชักขึ้นเก็บได้ (รูปที่ 15)

เรือนไม้จริงของชนบทอีสานมีทั้งเรือนไม้ในแบบระยะแรกเริ่ม และแบบที่ค่อนข้างประณีตในลักษณะของเรือนไทย ตามเงื่อนไขทางสภาพเศรษฐกิจ สังคมและประวัติศาสตร์ เรือน

ที่ก่อสร้างประณีตนั้นพัฒนาอยู่ในช่วงเวลาที่ค่อนข้างสั้น ฉะนั้นโดยทั่วไปแล้ว เรือนไม้ชนบทอีสานส่วนใหญ่จึงเป็นเรือนคล้ายตั้งใจจะสร้างอยู่ชั่วคราว

เรือนไม้ที่ใช้พักอาศัยในเมือง พบในส่วนที่ใช้ไม้เลื้อยจักรแล้วหลังคาทรงจั่ว แต่เดิมมุงด้วยกระเบื้องไม้ ภายหลังจึงเปลี่ยนเป็นสังกะสีอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนอย่างหมู่บ้าน ทางแอ่งโคราชเช่นที่จังหวัดสุรินทร์จะแอ่ดเป็นกระจุกอย่างหมู่บ้านชนบท ส่วนในแอ่งสกลนครและอีสานตอนกลาง เช่นที่จังหวัดสกลนคร กาฬสินธุ์ จะมีเนื้อที่ว่างอยู่กันอย่างหลวม ๆ สัมพันธ์กลมกลืนกันในสภาพของสวนชนิดต่าง ๆ (สวนดอกไม้ สวนครัว สวนไม้ผล ฯลฯ) (รูปที่ 16) แต่หมู่บ้านประเภทนี้กำลังสลายตัวไปตามสภาพเศรษฐกิจแบบเมือง—ห้องแถวและการก่อตัวของบ้านจัดสรรต่างจังหวัดไปอย่างรวดเร็วมาก

2. เรือนค้า

เป็นอาคาร กึ่งร้านค้า กึ่งเรือนอาศัยตามชุมชนแบบเมือง ตั้งแต่ประมาณระดับอำเภอจนถึงจังหวัด ในระบบเศรษฐกิจเมืองหลวง จังหวัดอำเภอ และหมู่บ้าน เมื่อทางรถไฟ ทางหลวงเป็นข่ายโครงการขนส่งสัญจรหลัก ระบบข่ายโครงนี้เองที่ได้นำเข้าวัฒนธรรมและเทคนิควิทยาใหม่ รวมทั้งวัสดุการก่อสร้างใหม่บางประเภทเข้ามาด้วย เหตุปัจจัยดังกล่าวเรือนค้าไม้ตามแหล่งชุมชน ในระดับเมืองตลาดจึงต้อง

ก่อสร้างตามกระบวนการของช่างไม้ก่อนการเข้ามาของห้องแถวคอนกรีตอยู่ทั่วไป

เรือนค้ำไม้จะมีอยู่สองประเภทตามระดับของชุมชน คือ ในระดับของชุมชนอำเภอส่วนใหญ่จะเป็นเรือนไม้ชั้นเดียวติดดิน (คล้ายกระท่อม) หลังคามุงสังกะสี ด้านหน้าร้านเป็นประตู ผนังบานพับเต็มหน้าถึง เช่นตัวอย่างจากอำเภอพุทไธสง บุรีรัมย์ (รูปที่ 17)

อีกระดับหนึ่งจะเป็นเรือนแถวไม้สองชั้นในตลาดจังหวัด สร้างสูงสองชั้น ชั้นบนมีระเบียงยื่นบังแดดฝนให้กับชั้นล่าง รวาระเบียงตีไม้ลวดลายมากมายหลายแบบ บางแห่งจะใส่ลูกกรงเหล็กกันขโมยเข้าไปด้วย

มีเรือนค้ำที่น่าสนใจอีกประเภทหนึ่ง เป็นอาคารทรงตึกที่ได้รับเทคนิคความรู้และวัฒนธรรมจากภายนอก ทั้งในวงจำกัดและวงกว้าง ในวงจำกัดนั้นจะเป็นเรือนค้ำทรงตึกชั้นเดียวหรือสองชั้นที่เป็นอิทธิพลในช่วงมหาอำนาจอาณานิคมปกครองอินโดจีน แบบเดียวกับอาคารศาสนา จะนั้นจึงใช้กันในวงแคบในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง เช่นที่ตลาดเมืองนครพนม และอำเภอพระธาตุพนม เป็นต้น ส่วนในวงกว้างนั้นจะเป็นตึกดิน ที่พบในอีสานส่วนกลาง เช่นที่กาฬสินธุ์ลงมาจนถึงชุมชนในอีสานใต้ทั่วไป เป็นอาคารชั้นเดียว โครงสร้างไม้แบบเสา ชื่อหนาม้นคงแข็งแรง ผนังบางส่วนใช้ไม้ผนังหลักที่ใช้กันห้องจะเป็นผนังก่อด้วยดินผสม

ฟางข้าว หลังคาสองชั้น ชั้นที่เป็นเพดานจะใช้ผ้าไม้ตีลาดเอียงตามรูปหลังคาสังกะสีส่วนบนจะเว้นช่องว่างระหว่างหลังคาทั้งสองไว้มาก แล้วนำเอาดินดิบโรยไว้บนผ้าหลังค้ำไม้ เป็นฉนวนกันความร้อน เป็นการแก้ปัญหาของท้องถิ่นด้วยเทคนิควิทยาของชาวบ้านที่ได้ผลสูงมาก เข้าใจว่าแบบตึกดินนี้เป็นอิทธิพลของวัฒนธรรมจีนที่พ่อค้าจีนนำเข้ามาสู่อีสาน (รูปที่ 18)

3. อาคารศาสนา

อาคารศาสนาที่เป็นงานสถาปัตยกรรมพื้นเมือง จะมีรูปแบบอย่างหลากหลาย แต่ในที่นี้จะขอยกเอาตัวอย่างที่น่าสนใจบางตัวอย่างมาเสนอพอเป็นสังเขปเท่านั้น กลุ่มแรกเป็นโบสถ์ดินดิบ วัดโพธิ์ชัยเสมาราม เมืองฟ้าแดดกาฬสินธุ์ โบสถ์วัดบ้านเมืองจันทร์ กิ่งอำเภอบ้านเมืองจันทร์ ศรีสะเกษ และโบสถ์วัดสระแก้ว อำเภอหนองสองห้อง ขอนแก่น

โบสถ์ดินดิบที่วัดโพธิ์ชัยเสมาราม เป็นโบสถ์ดินดิบแบบเปิดผนังขนาดเล็ก ยกฐานที่มีคาทรงรูปขั้นสูง แล้วยกผนังด้านหลังขึ้นมาอย่างเตี้ย ๆ เพื่อสร้างทิศทางและความหมายในเชิงปริมาตรอากาศ รูปของห้องอาคารเกิดจากโครงหลังค้ำไม้ ที่ตั้งลอยอยู่บนฐานอย่างมั่นคง เป็นหลังคาทรงจั่ว ใช้ปีกชายคาสั้น ๆ คลุมช่องลมด้านสกัดไว้ ได้ช่องลมลงมาเป็นปีกชายคาพุ่มแจ้โอบอาคารไว้โดยรอบด้าน รวมกันเป็นรูปชีวิต

ที่มีค่าเลิศ เป็นงานชั้นเอกที่น่าภาคภูมิใจของชาวอีสานโดยส่วนรวม (รูปที่ 19)

โบสถ์ดินดิบ วัดบ้านเมืองจันทร์ เป็นโบสถ์ดินดิบแบบผนังที่ขนาดเล็ก ยกฐานสูงจากพื้นหลังคาทรงจั่ว (หลังคาเดิม) รับด้วยท้าวแชนไม้สลักลายทั้งสองข้าง บันลวดลายดินดิบอบอ้อมประดับที่มุมเชิงฐานชั้นแรก คุณค่าของโบสถ์ประเภทนี้อยู่ที่ความลงตัวของสัดส่วนอาคาร ความงดงามของงานแกะไม้ และการบันลวดลายดินดิบอย่างมีวิญญูณ (รูปที่ 20)

โบสถ์วัดสระแก้ว ขอนแก่น เป็นโบสถ์แบบเดียวกันกับของวัดบ้านเมืองจันทร์ แต่มีขนาดใหญ่กว่า เน้นระนาบของอาคารภายนอกด้วยการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง อันเป็นระเบียบที่กลับกันกับของภูมิภาคอื่นๆ ในประเทศไทย¹ เข้าใจว่าคงเกิดจากประเพณีการใช้ลานวัดในภาคอีสาน² ประเพณีการเขียนภาพผนังโบสถ์นอกอาคารนี้มีอยู่ทั่วไปในภูมิภาค อาทิเช่น โบสถ์ดินดิบขนาดเล็กที่วัดกลางอุดมเวทย์ อำเภอมโนไพร ร้อยเอ็ด (รูปที่ 21)

อาคารทางศตคติความเชื่อที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งในชีวิตวัฒนธรรมของชาวอีสาน คงจะเป็นศาลปู่ตาตามหมู่บ้านต่างๆ เป็นอาคารในคติความเชื่ออย่างประเพณีพื้นเมืองแท้ ๆ ส่วนใหญ่จะสร้างเป็นศาลขนาดเล็กใกล้หรือใต้ต้นไม้ใหญ่ ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะต้องใช้วัสดุอุตสาหกรรมมาสร้างศาลมากกว่าแต่ก่อนแล้วก็ตาม ก็ไม่ได้

เปลี่ยนเนื้อหาเดิมใด ๆ ไปทั้งสิ้น สัญลักษณ์ของสิ่งเคารพนั้น ประดิษฐานด้วยก้อนหินขนาดต่างๆ มีพิธีกรรมบวงสรวงตามประเพณีอยู่ประจำ (รูปที่ 22)

2. การสร้างสรรค์ร่วมสมัยกับแบบแผนของสถาปัตยกรรมแบบประเพณี

เป็นสิ่งที่น่ายินดีว่า การพัฒนาการของสถาปัตยกรรมร่วมสมัยอีสานในระหว่างช่วงสามสิบปีที่ผ่านมา ได้รับเอาแบบแผน (pattern) ของสถาปัตยกรรมแบบประเพณี ข้างต้นเข้าไปเป็นเนื้อหาของรูปชีวิตในประเภทและระดับต่างๆ กัน ทั้งในส่วนชุมชนเมืองกับชนบท ในหน้าที่ใช้สอยหลายประเภทดังตัวอย่างพอเป็นสังเขปคือ

1. อาคารศาสนา

โบสถ์วัดศาลาลอย นครราชสีมา (รูปที่ 23-24)

อาคารหลังนี้เป็นสถาปัตยกรรมศาสนาร่วมสมัย ที่สร้างขึ้นจากพื้นฐานของแบบประเพณีไทยอีสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแบบแผน (pattern) ของวิหารวัดทุ่งศรีเมือง ทั้งในลักษณะการยกระดับลอยของระนาบทางราบ (ลานโบสถ์) และตัวอาคารเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นเสมาและโบเสมาบนสันกำแพงแก้วนั้น มีค่าทรงรูปแบบวิญญูณอีสานในลักษณะของ

พระธาตุศรีสองรักซ์ หรือเสาปิลิพุมของวิหาร
วัดทุ่งศรีเมือง ซึ่งมีใช้ระเบียบความรู้สึกอย่าง
ไทยภาคกลาง

พิพิธภัณฑ์ วัดบูรพาราม สุรินทร์

(รูปที่ 25)

พิพิธภัณฑ์นี้สร้างอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่จำกัด
มาก มีความตั้งใจที่จะเนรมิตให้เป็นสถาปัตย-
กรรมอีสานร่วมสมัยอย่างแรงกล้า โดยการเน้น
รูปหลังคาเชิงซ้อนทั้งในด้านหน้าและด้านหลัง
ลักษณะการบิดระนาบของผืนหลังคา ประกอบ
กับยอดจั่วที่พุ่งขึ้นนั้น เป็นความรู้สึกของการ
รวมเอาช่อฟ้าและผืนหลังคาเข้าเป็นเรือนร่าง
เดียวกัน ในส่วนที่เป็นมุขก็ใช้หลังคามุขซ้อน
คลุมทางชั้นล่างเชื่อมกับหลังคาผืนใหญ่อีกทอด
หนึ่ง เป็นการแก้ปัญหาได้ทั้งประโยชน์ให้สอย
แล้วสร้างดุลยภาพในโครงสร้างชีวิตทั้งหมด

2. อาคารพาณิชย์

สำนักงานธนาคารมหานคร สาขาชัยภูมิ
(รูปที่ 26)

สำนักงานบริษัทไทยสมุทรประกันภัย
สาขาชัยภูมิ (รูปที่ 27)

อาคารทั้งสองอยู่ในจังหวัดเดียวกัน บน
ถนนสายเดียวกัน จึงอยู่ในสภาพของสิ่งแวดล้อม
ของเรือนแถวไม้ตามสภาพของเมืองตลาด
อีสานด้วยกัน ในกรณีของบริษัทไทยสมุทร-

ประกันชีวิตนั้น ถึงแม้ว่าผู้ออกแบบดูจะมีความ
นิยมชมชอบสถาปัตยกรรมสากล แนวมีส ฟาน
เดอ โรย์ อยู่มากก็ตาม แต่ก็น่ายกย่องสถาปนิก
ผู้ออกแบบที่เข้าใจและยอมรับแบบแผนของเมือง
ตลาดในรูปของเรือนค้าไม้ โดยพยายามถ่ายกระ-
ส่วน (scale) ของเรือนค้าไม้ข้างเคียงเข้ามาร่วม
อยู่ในอาคารนี้ เป็นการประสานคล้องจองใน
ระดับหนึ่ง

อาคารธนาคารมหานคร ตั้งอยู่ราวช่วงกลาง ๆ
ของถนน เป็นอาคารขนาดสูง 4-5 ชั้น แทรก
ตัวอยู่ในแบบแผนของเรือนค้าไม้ นอกจากนี้
จะคำนึงถึงกระสวนของเดิมอย่างอาคารไทย-
สมุทรแล้ว ผู้ออกแบบยังได้แก้ปัญหาอย่างซับซ้อน
ยิ่งขึ้น ทั้งในลักษณะของเนื้ออาคารเปิด
ช่องว่างของการนำเข้า รูปด้านอาคาร การใช้
วัสดุใหม่ (อลูมิเนียม) ที่ซ้ารอยแบบผนังไม้เก่าได้
อย่างแนบเนียน อาคารนี้จึงสอดเข้าไปอยู่ใน
รูปชีวิตของเมืองเก่าได้อย่างสนิทสนม ไม่ใช่
ความหัวอย่างสำนักงานธนาคารตามหัวเมือง
ต่างจังหวัดทั่วไป

3. รูปชีวิตของหมู่บ้าน

หมู่บ้านปรังค์กู อำเภอปรังค์กู
ศรีสะเกษ

หมู่บ้านปรังค์กูเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ของ
กิ่งอำเภอปรังค์กู ตั้งอยู่ข้างบารายอ่างเก็บน้ำ

ขนาดใหญ่ของปราสาทปรางค์กู่ ซึ่งสร้างอยู่ในช่วงนครวัด (พ.ศ. 1650 – 1700) จึงเป็นธรรมดาอยู่เอง ที่ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้รู้จักมักคุ้นกับองค์ปราสาท จนรู้สึกว่ามีชีวิตจิตใจเดียวกัน ช่างในหมู่บ้านจึงรับวิญญาณสุนทรียภาพของปราสาทหลังนี้ไว้ได้ แล้วจึงถ่ายทอดออกมาในองค์ประกอบของการใช้ชีวิตประจำวันในการ

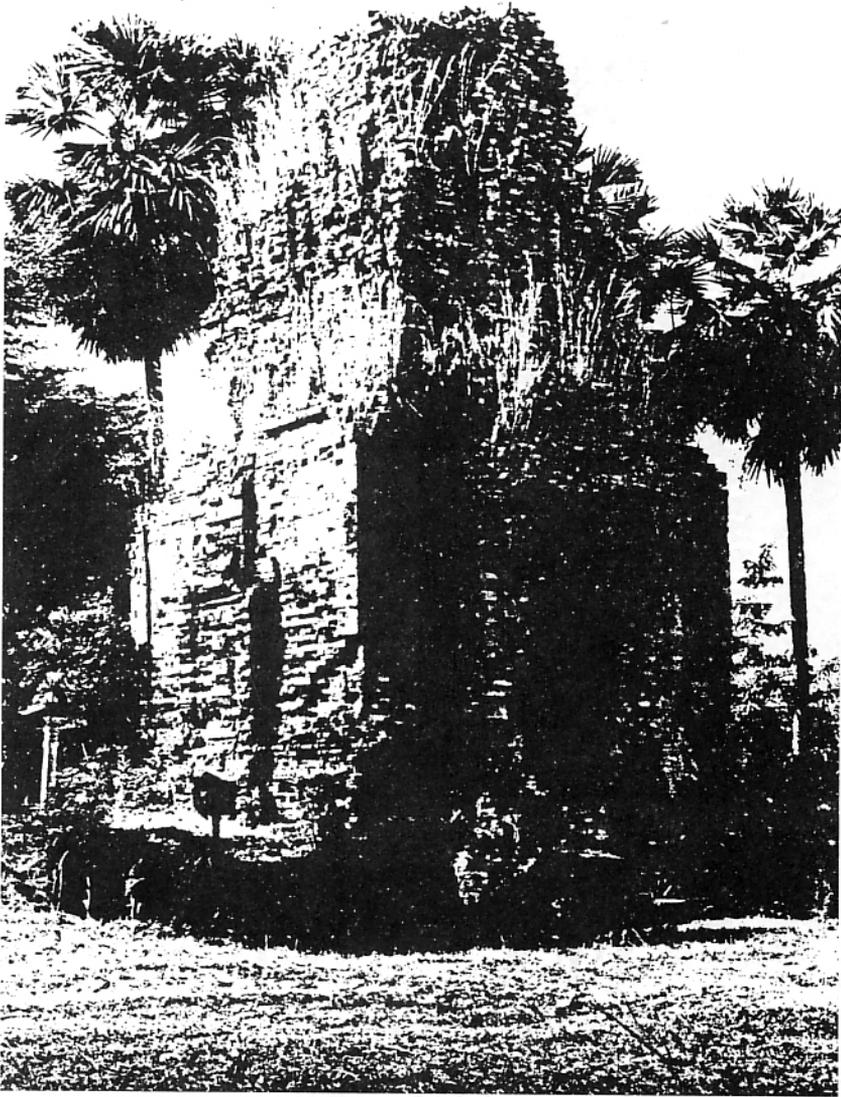
ใช้ลดลวดลายประดับของเสาอิงประตูปรางค์ออกมาในเครื่องใช้ไม้สอย - นับแต่ครกไม้ขนาดใหญ่ เสาฮุก และไม้กำพันทอผ้า ช่างไม่ได้ลอกแบบมาใช้เลยทีเดียว แต่ถ่ายแบบออกมาจากภูมิปัญญาที่วิญญาณของตัวเอง แบบที่ได้จึงง่ายเหมาะสมกับหน้าที่ใช้สอยและสถานการณ์ (รูปที่ 28-29)

เชิงอรรถ

¹ อาจารย์ไพโรจน์ สโมสรว มหาวิทยาลัยขอนแก่น กำลังทำการศึกษาวิจัยจิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้อยู่.

² ตามความเห็นของ ผศ. สน สีมাত্রัง มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บทความนี้ใช้ข้อมูลส่วนหนึ่งจากโครงการวิจัย “ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเอเชีย-อาคเนย์ : การพัฒนาการในประเทศไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-18” ซึ่งได้รับทุนการวิจัยจาก *The Toyota Foundation of Japan*



ภาพที่ 1

ทัศนียภาพด้านทิศตะวันออกเจียงใต้ ปรางค์ปราสาทภูมิโพน สุรินทร์ สถาปัตยกรรมช่วง
ศิลปะเขมรแบบไพรกเมง ราวพุทธศตวรรษที่ 13

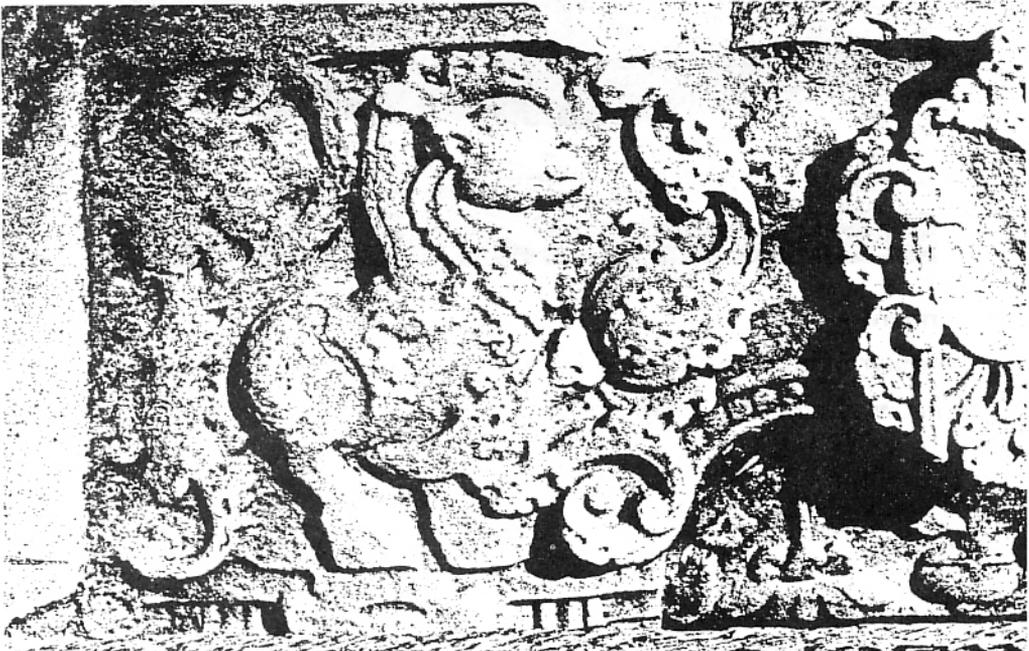


ภาพที่ ๒

ซุ้มปราสาทผนังเรือนธาตุ ปราสาทปราสาทภูมิโพน

ภาพที่ ๓

ทับหลังวิหารปราสาทภูมิโพน ศิลปะเขมรแบบ
ไพรกเมง ราวพุทธศตวรรษที่ 13





ภาพที่ 4

ปราสาทเมืองต่ำ บุรีรัมย์ สถาปัตยกรรมแบบบาปวนตอนต้น ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16



ภาพที่ 5

ปรางค์ประธาน ปราสาทพิมาย นครราชสีมา ช่วงต้นของสถาปัตยกรรมแบบนครวัด ราวกลางช่วงต้นของพุทธศตวรรษที่ 17



ภาพที่ ๖

ใบเสมาหินทรายขนาดใหญ่ สายสกุลช่างทวารวดีอีสาน
บ้านดาดทอง ยโสธร รวพุทธศตวรรษที่ 15



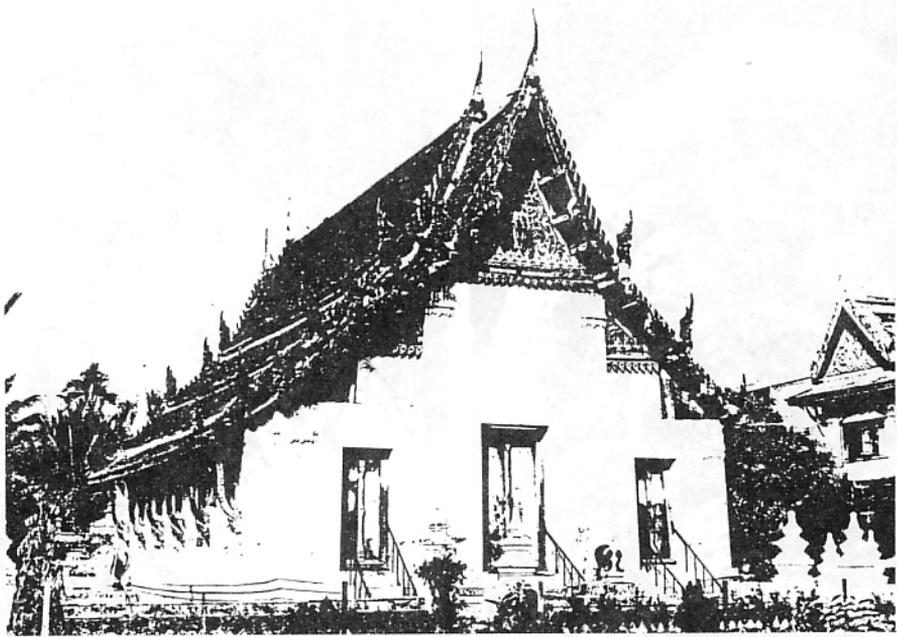
ภาพที่ 7

ใบเสมาหินทรายแดงขนาดกลาง พบในบริเวณจังหวัด
นครราชสีมา ราวพุทธศตวรรษที่ 13



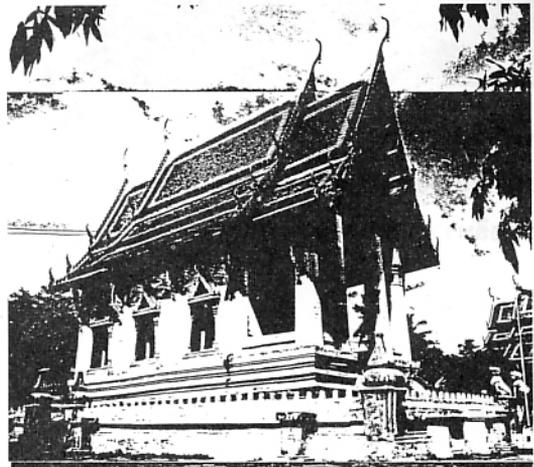
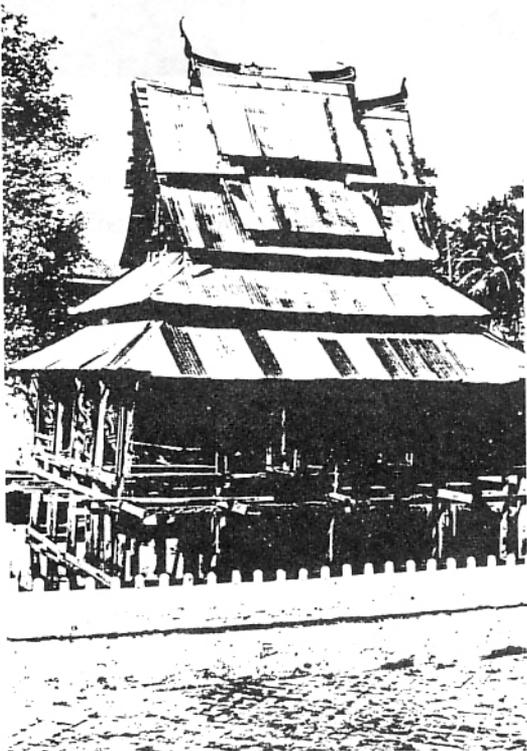
ภาพที่ 8

ใบเสมาหินทรายขาว ขนาดกลาง สลักภาพพุทธ
นิทาน เมืองฟ้าแดด กาลสินธุ์ ราวพุทธศตวรรษที่ 14



ภาพที่ ๑

โบสถ์วัดบึง นครราชสีมา สถาปัตยกรรมสกุลช่างไทยอีสาน ราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 23



ภาพที่ 11

โบสถ์วัดทุ่งศรีเมือง อุบลราชธานี ราวพุทธศตวรรษที่ 24

ภาพที่ 10

หอไตร วัดทุ่งศรีเมือง อุบลราชธานี ราวพุทธศตวรรษที่ 24

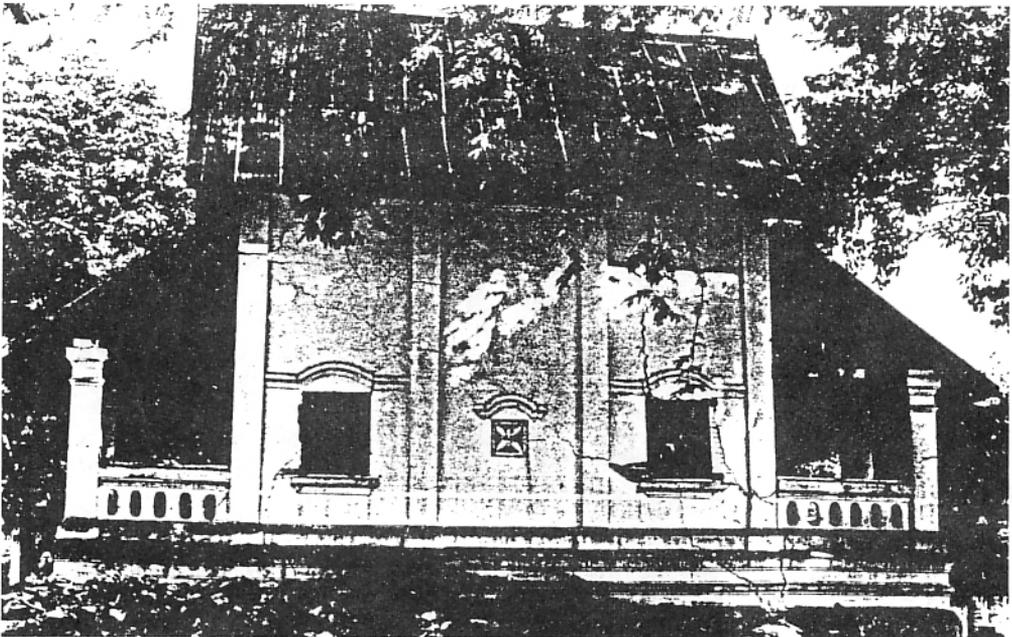


ภาพที่ 12

พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย เลย สร้าง พ.ศ.
2103 - 2106

ภาพที่ 13

อาคารแบบประดับลวดลายอิทธิพลตะวันตกคลาสสิก
วัดพระธาตุพนม นครพนม สร้างปี พ.ศ. 2479



ภาพที่ 14

เรือนเครื่องผูก อำเภอเมือง
สกลนคร สร้างระหว่าง พ.ศ.
2520



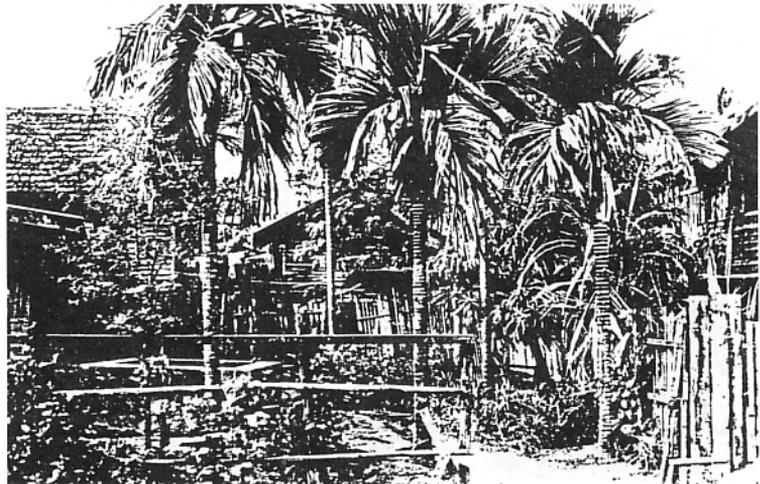
ภาพที่ 15

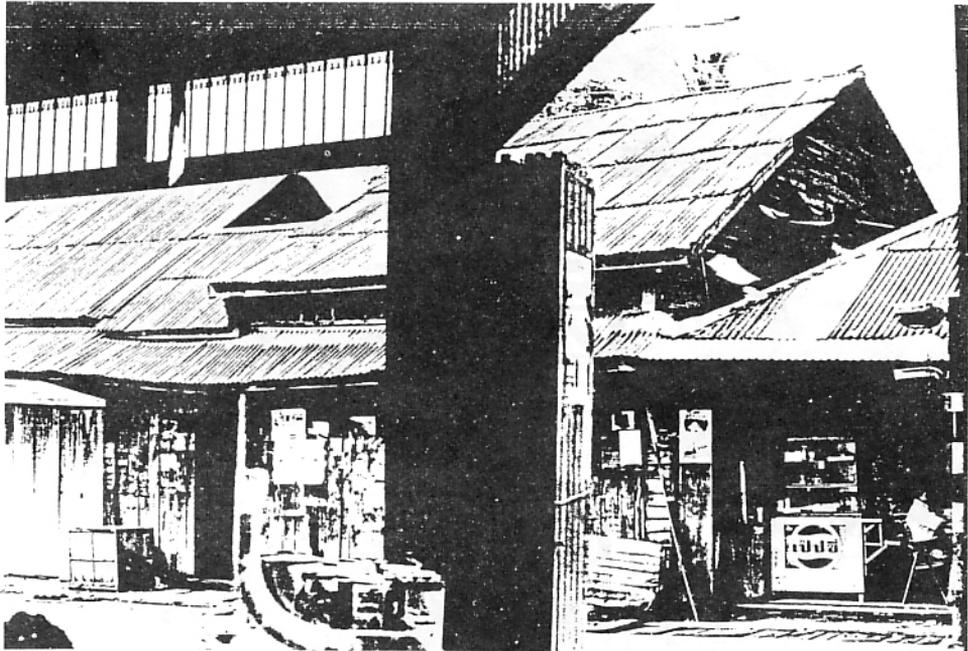
เรือนไม้แบบอีสาน อำเภอโซคัชฌาย์
นครราชสีมา (ภาพถ่ายปี พ.ศ.
2516)



ภาพที่ 16

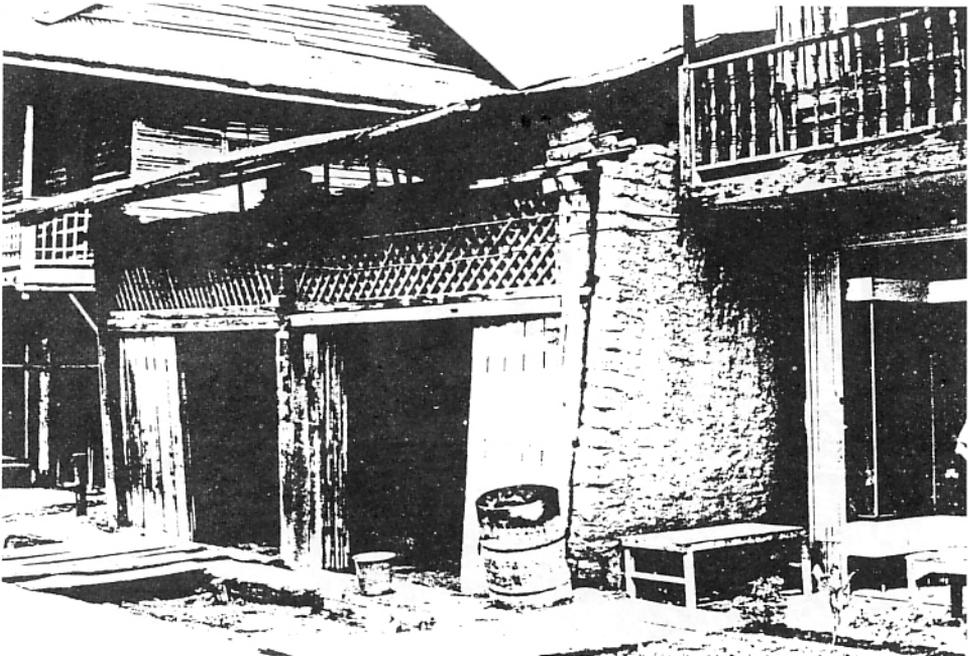
หมู่บ้านเรือนไม้จริง ในตลาดเมือง
จังหวัดกาฬสินธุ์ (ภาพถ่ายปี พ.ศ.
2515)





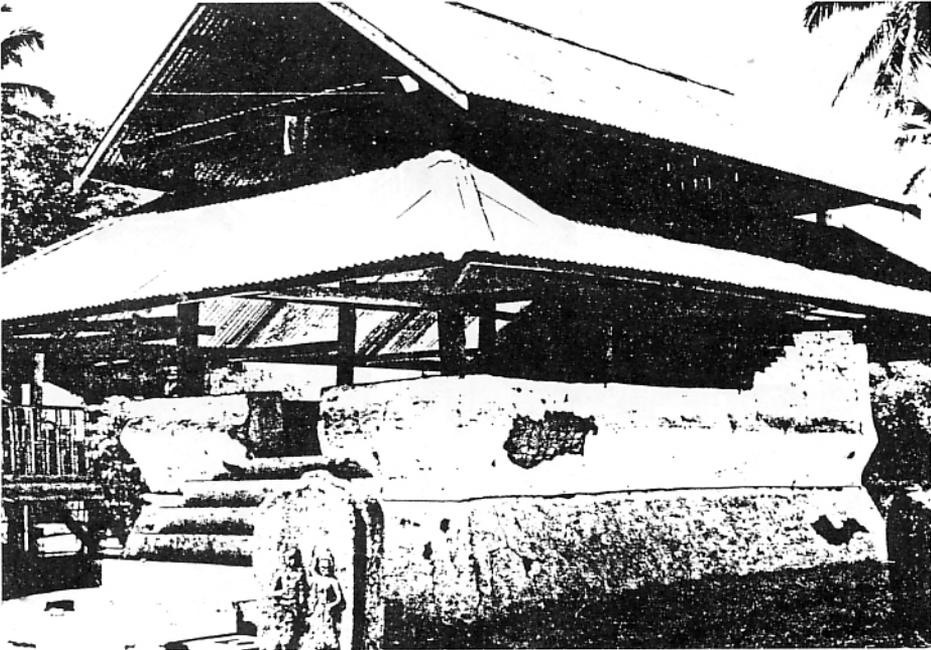
ภาพที่ 17

เรือนค้าไม้แบบชั้นเดียวติดดิน อำเภอพุทธไธสง บุรีรัมย์ (ภาพถ่ายปี พ.ศ. 2517)



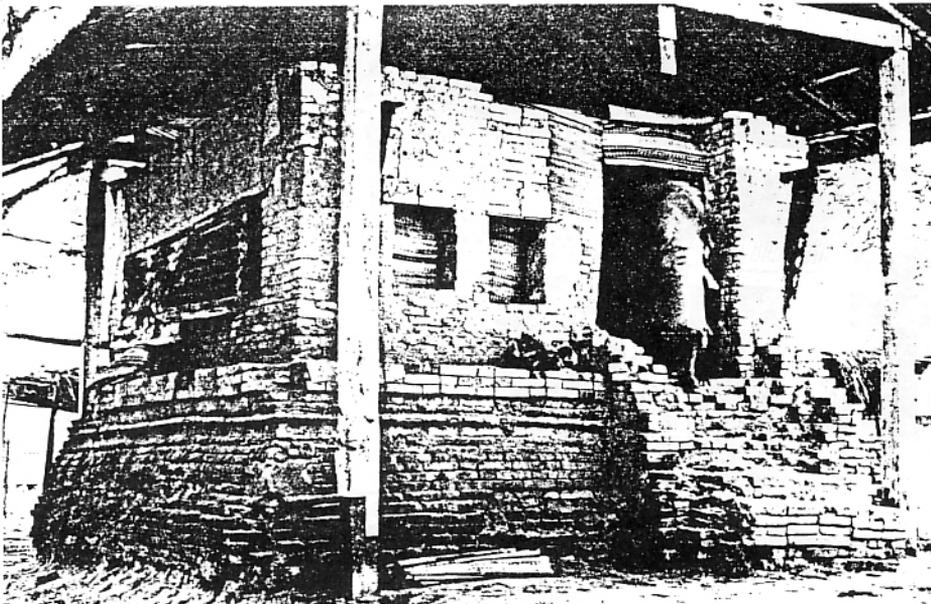
ภาพที่ 18

ตึกดินแบบมาตรฐานในเมือง ตลาดเขตีสานส่วนกลางและส่วนใต้ทั่วไป



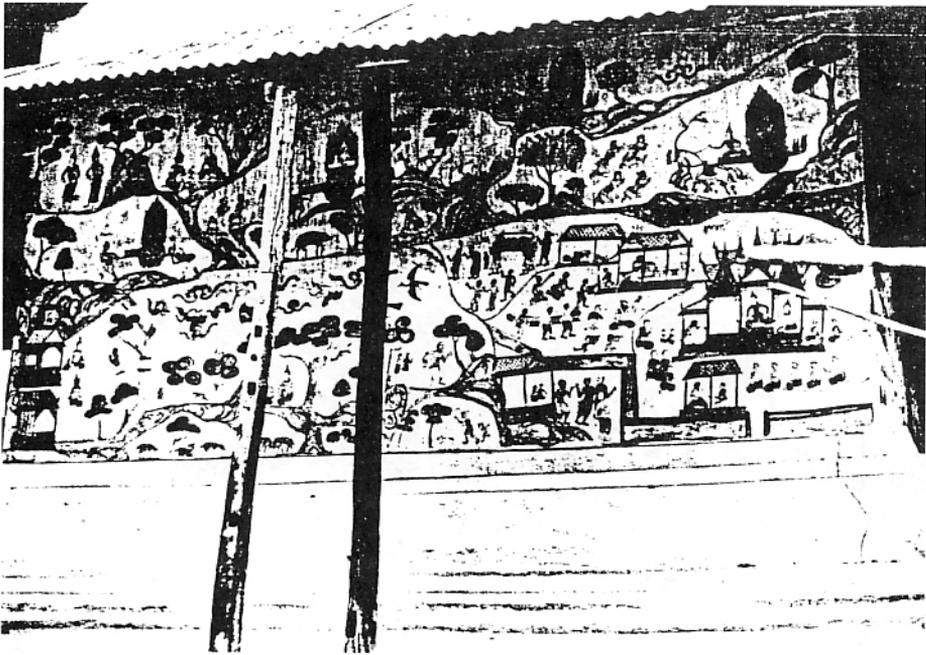
ภาพที่ 19

โบสถ์ดินดิบ วัดโพธิ์ชัยเสมาราม เมืองฟ้าแดด กาฬสินธุ์ (ภาพถ่ายปี พ.ศ. 2519 ทางวัดรื้อทิ้ง เพราะสร้างโบสถ์ใหม่แล้ว)



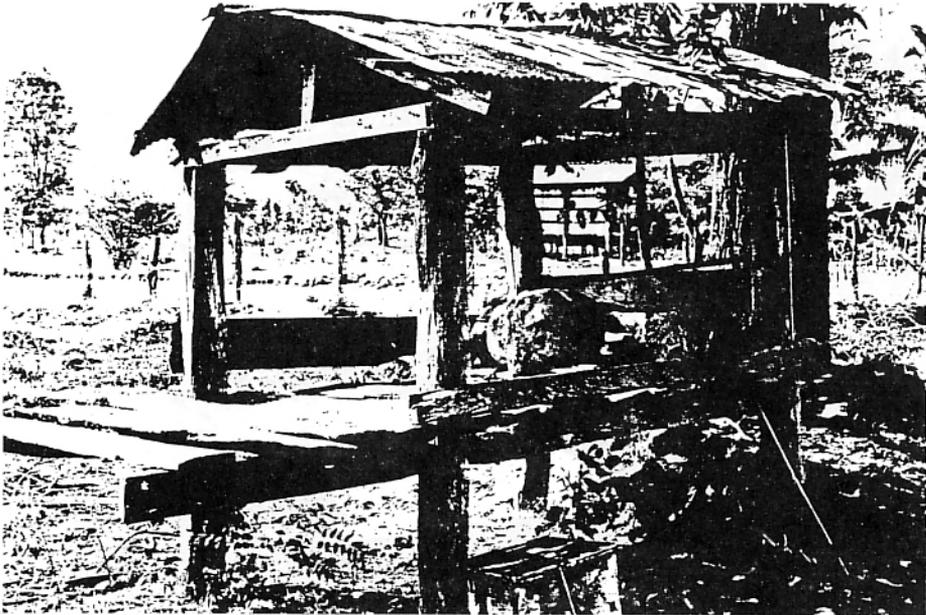
ภาพที่ 20

โบสถ์ดินดิบ วัดบ้านเมืองจันทร์ กิ่งอำเภอห้วยทับทัน ศรีสะเกษ (ภาพถ่ายปี พ.ศ. 2529)



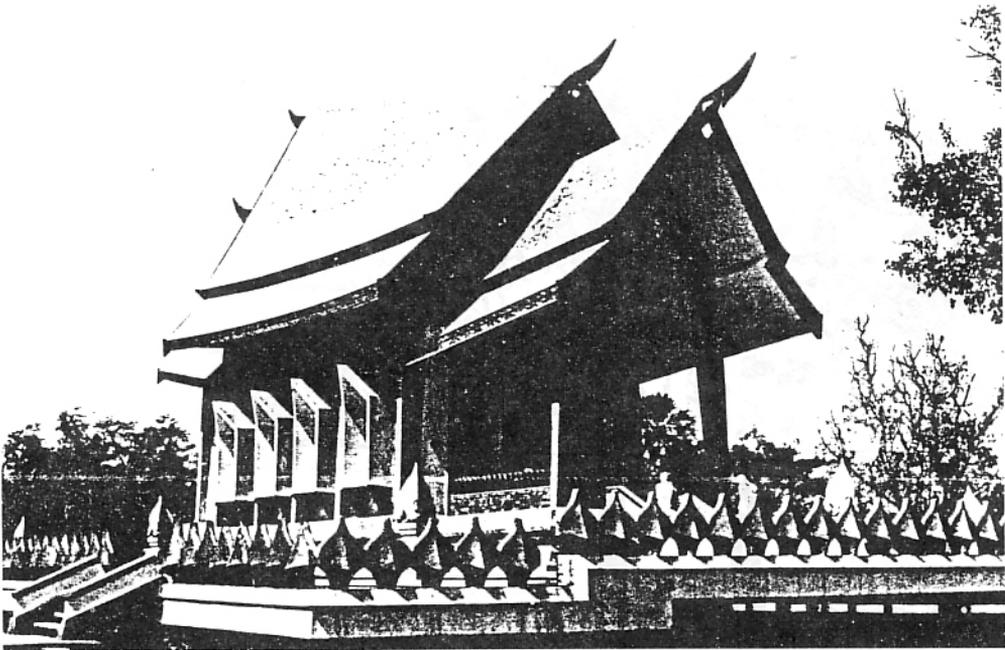
ภาพที่ ๒๑

โบสถ์เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายนอกอาคารวัดกลางอุดมเวทย์ อำเภอพนมไพร ร้อยเอ็ด
(ภาพถ่ายปี พ.ศ. 2517)



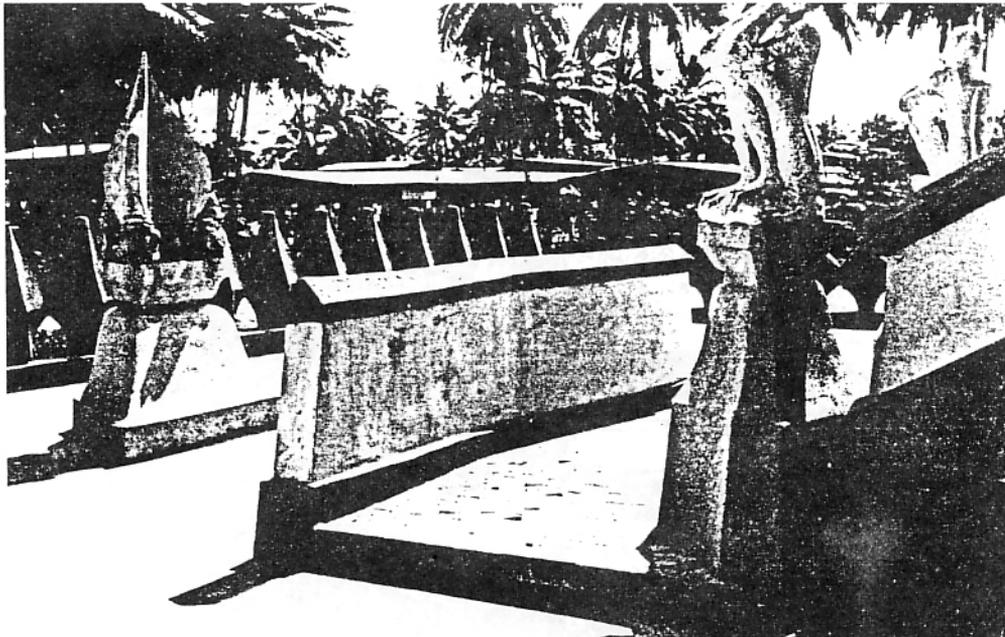
ภาพที่ ๒๒

ศาลปู่ตา ในละแวกหมู่บ้านชนบท บุรีรัมย์ (ภาพถ่ายปี พ.ศ. 2529)



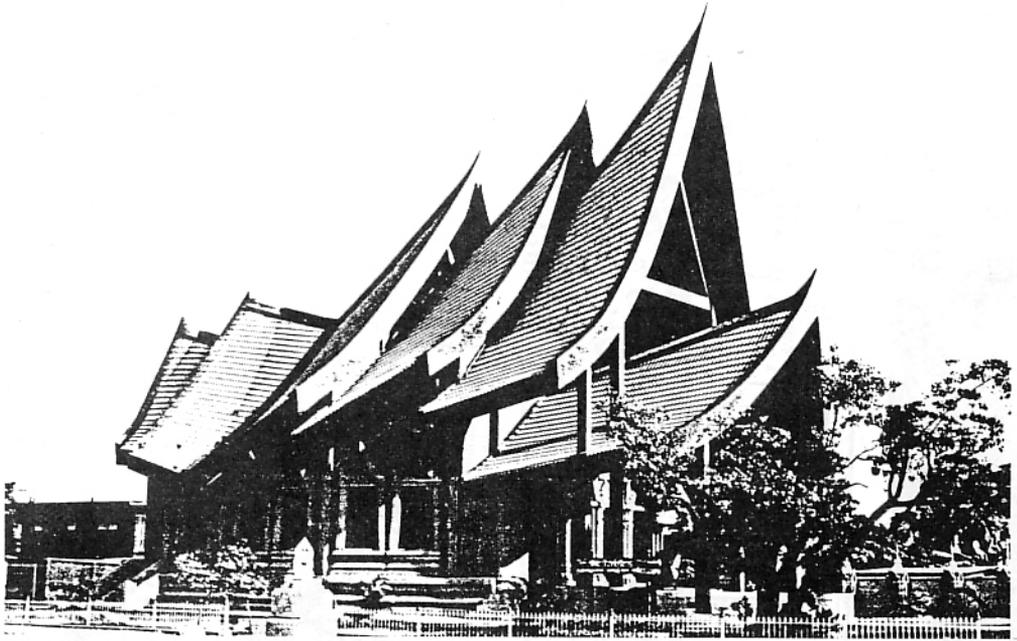
ภาพที่ 23

โบสถ์วัดศาลาลอย อำเภอเมืองนครราชสีมา สถาปนิกวิโรจน์ ศรีสุโร (ภาพถ่ายปี พ.ศ. 2520)



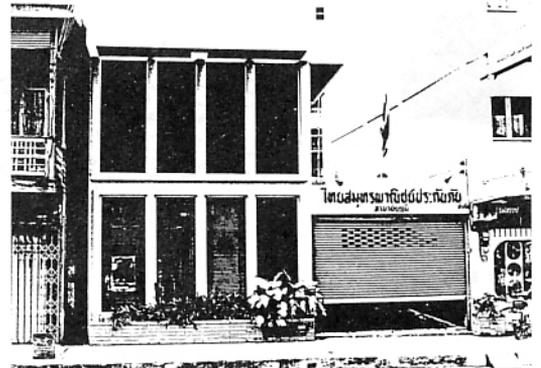
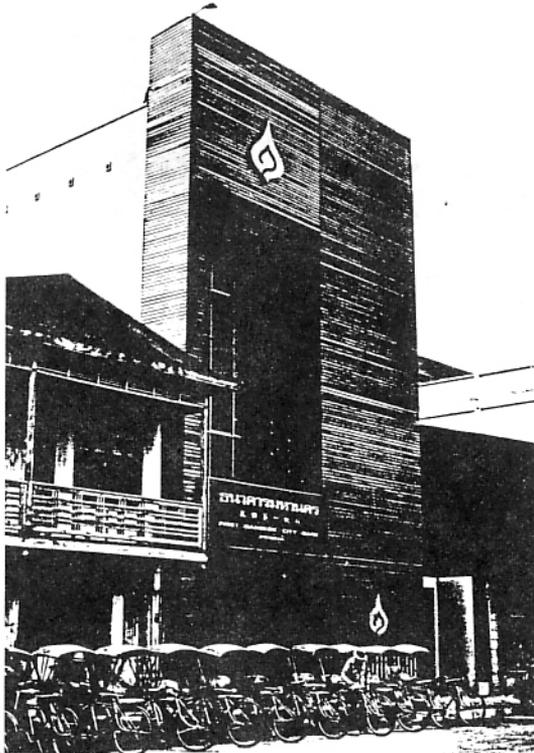
ภาพที่ 24

ทัศนียภาพด้านทางขึ้นของโบสถ์วัดศาลาลอย



ภาพที่ 25

พิพิธภัณฑ์หลวงปู่ดูล วัดบูรพา อำเภอมืองสุรินทร์

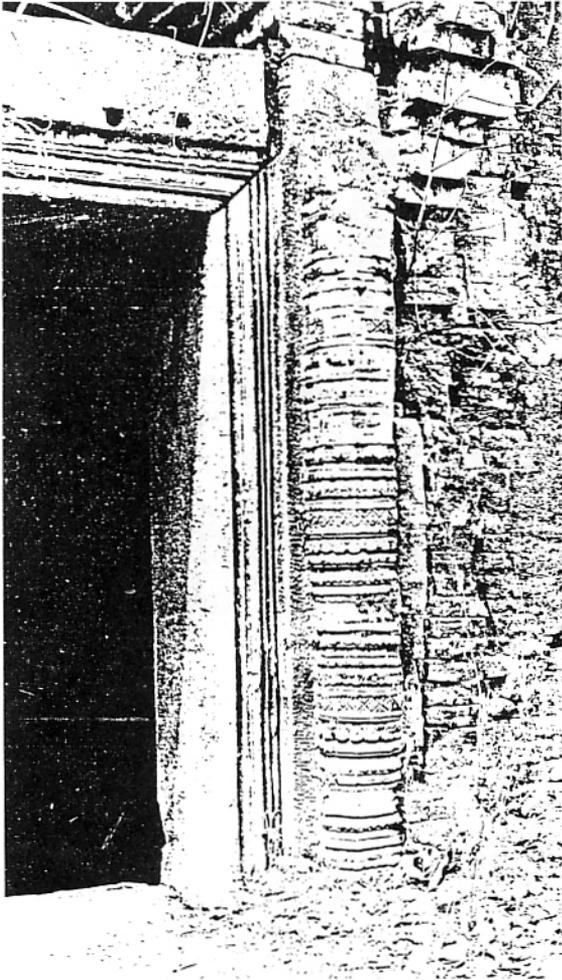


ภาพที่ 27

สำนักงานบริษัทไทยสมุทรพาณิชย์ จำกัด สาขาชัยภูมิ (ภาพถ่ายปี พ.ศ. 2527)

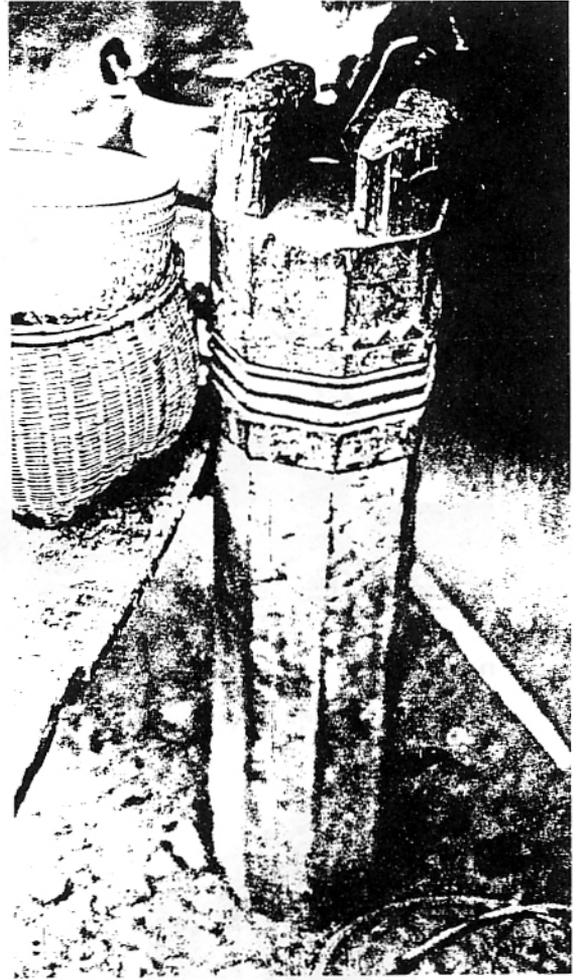
ภาพที่ 26

ธนาคารมหานคร สาขาชัยภูมิ (ภาพถ่ายปี พ.ศ. 2528)



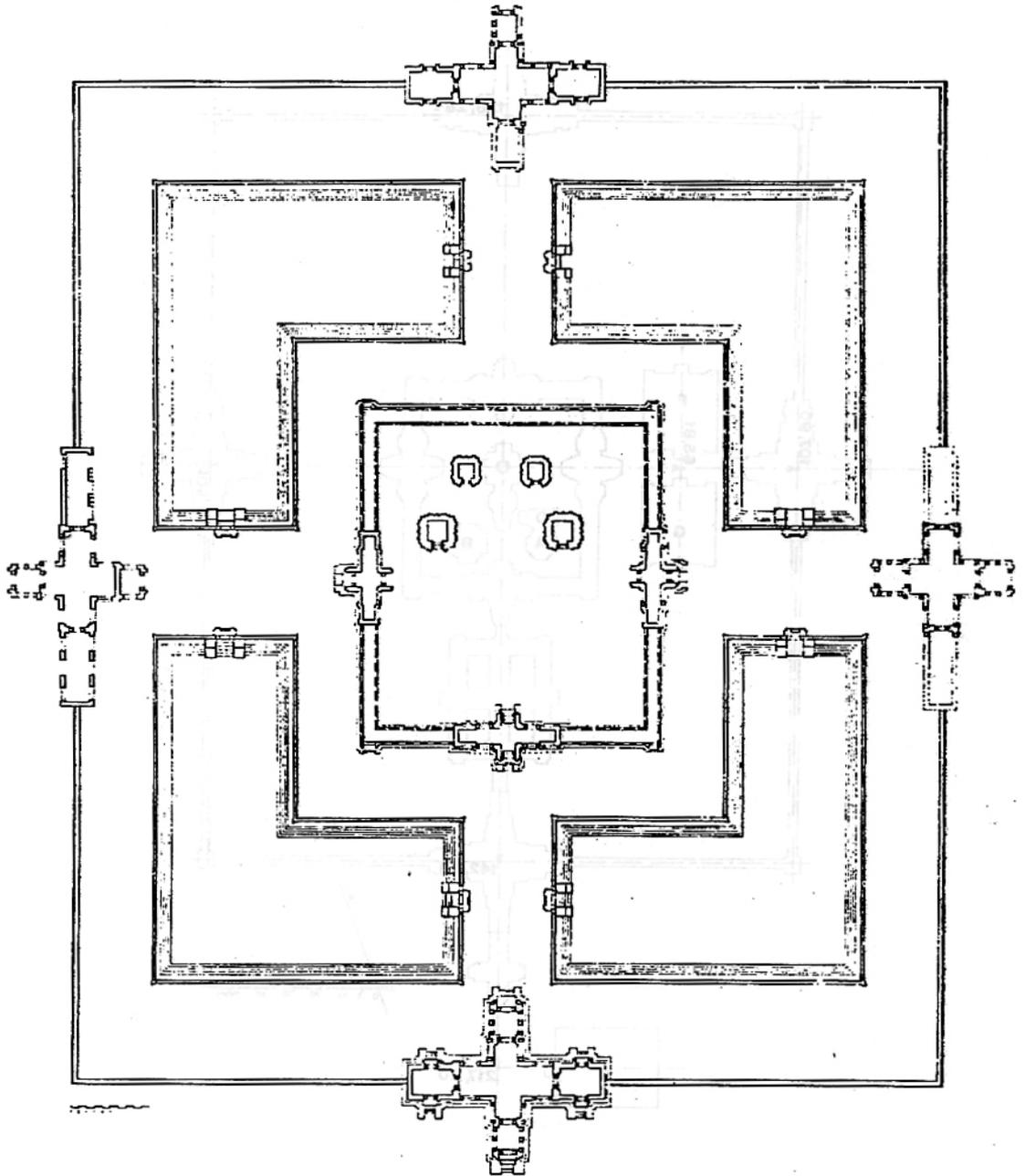
ภาพที่ 28

เสาอิงประตูปราสาทองค์กลาง ปราสาทปรางค์กู๋ ศรีสะเกษ
(ภาพถ่ายปี พ.ศ. 2517)

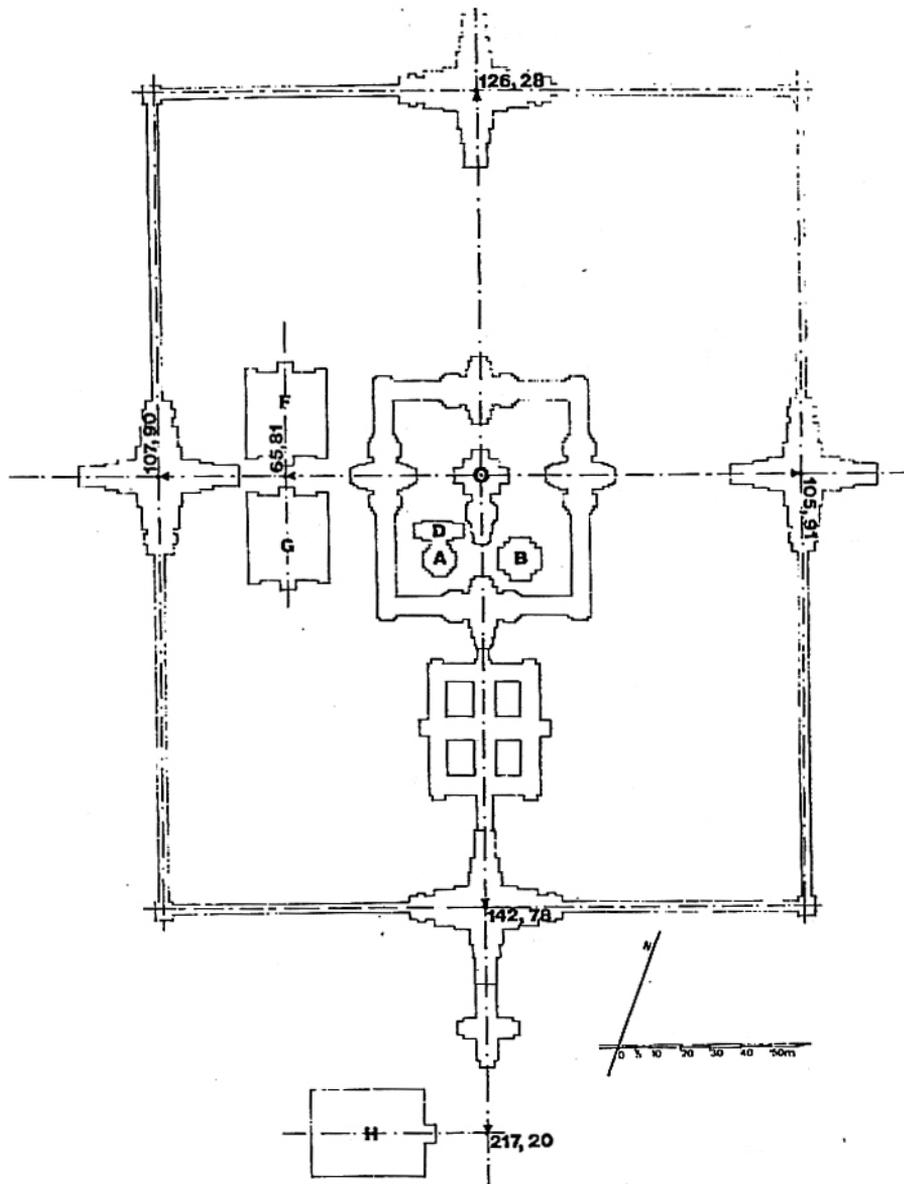


ภาพที่ 29

เสาหูกทอผ้า หมู่บ้านปรางค์กู๋ (ภาพถ่าย พ.ศ.2517)



1. **ผังปราสาทเมืองต่ำ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์** เป็นมรดกของเมืองโบราณกรุงศรีอยุธยา สถาปัตยกรรมแบบบาปวนตอนต้น ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 โครงสร้างผังประกอบด้วย กลุ่มปราสาทประธานและระเบียงคต สระน้ำรูปตัวแอลตามรูปผัง ล้อมมุมทั้งสี่ทิศ แล้วล้อมด้วยกำแพงแก้วและโคปุระทิศทั้งสี่ไว้อีกชั้นหนึ่ง



๕. มังปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

สถาปัตยกรรมแบบนครวัดตอนต้น รวบรวมต้นพุทธศตวรรษที่ 17

โครงสร้างผังทั้งหมดจะถูกกำหนดขึ้นจากจุดศูนย์กลางของเรือนธาตุปราสาทประธาน ตำแหน่งที่ตั้งขององค์ประกอบผังต่าง ๆ จึงต้องเปลี่ยนไปตามแนวแกนทั้งสองที่ถือกำเนิดจากจุดศูนย์กลางทั้งหมด

(ผังจากหนังสือ PIMAY, Pierre Pichard, Paris 1976 การวิเคราะห์ตีความเป็นของผู้เขียน)